

Петренко В.С.

*к.ю.н., доцент кафедри права інтелектуальної власності
та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
суддя Київського районного суду м. Одеси*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Проблема зловживання сторонами цивільних справ своїми процесуальними правами залишається актуальною протягом багатьох років. В основі цієї проблеми лежать різні підстави, основними з яких залишається чинне законодавство, що створює широкі можливості для зловживань, і низький рівень правової культури суспільства.

Зловживання процесуальними правами займає окреме місце й серед причин порушення процесуальних строків розгляду цивільних справ.

В якості одного з різновидів зловживання процесуальними правами виділяють оскарження ухвал суду першої інстанції, що відповідно до положень ч. 1 ст. 293 ЦПК України не можуть бути оскаржені. До таких ухвал відносяться ухвали, що спору по суті не вирішують, а спрямовані лише на вирішення поточних питань судового процесу (відкриття провадження у справі, забезпечення доказів, призначення експертизи тощо). Їх постановлення саме по собі прав та інтересів сторін та інших учасників процесу не порушує, тому що зацікавлена особа в будь-якому випадку має право на оскарження остаточного рішення у справі, яке і вирішує спір по суті.

Останнім часом набула істотного поширення практика повторного та неодноразового оскарження ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від судового рішення, щодо яких ч. 3 ст. 293 ЦПК України не передбачена можливість передання до апеляційного суду копій матеріалів, необхідних для розгляду скарги.

Так, відповідач не позбавлений процесуальної можливості нескінченно оскаржувати ухвалу судді першої інстанції про відкриття провадження у справі, посилаючись на недотримання правил підсудності. Дії суду першої інстанції у разі надходження апеляційної скарги на таку ухвалу чітко регламентовані ЦПК, суд першої інстанції зобов'язаний направити апеляційну скаргу разом

з матеріалами справи до апеляційної інстанції незалежно від того, чи оскаржувалася ця ухвала раніше.

Після перевірки такої ухвали в апеляційній інстанції та повернення справи для продовження розгляду у разі залишення її без змін, відповідачем знову подається тотожна апеляційна скарга та справа надсилається апеляційному суду.

На практиці такі дії відповідачів вже призвели до існування судових справ, в яких ухвали про відкриття провадження у справі оскаржувалися понад 10 разів, справи перебувають в провадженні суду вже декілька років при повній неможливості суду першої інстанції провести хоча б одне судове засідання.

Аналогічна ситуація виникає, наприклад, при неодноразовому оскарженні ухвали суду про призначення експертизи в частині зупинення провадження у справі, що унеможливорює як власне проведення експертизи так і подальший розгляд справи.

Між тим, застосування такого підходу та не вирішення цієї проблеми на законодавчому рівні суперечить і завданню, і принципам цивільного судочинства, для якого швидкий розгляд справи є суттєвим. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 157 ЦПК України суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі. Крім того, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в свою чергу, забезпечує право на судовий розгляд протягом розумного строку. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини критеріями для визначення розумності строку є складність справи (щодо її предмета), поведінка сторін (позивачів та відповідачів), поведінка органів судової влади (а також адміністративних органів, що втрутилися у процес) та важливість предмета спору для зацікавленої особи. Направлення справи до апеляційної інстанції у випадках оскарження ухвал суду першої інстанції виправданим зволіканням вважати не можна, адже до апеляційної інстанції направляється для перегляду ухвала, яка вже перебувала на розгляді апеляційного суду. Єдине, що може зробити апеляційна інстанція в таких випадках, це винести ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження та повернути справу до суду першої інстанції. Тобто процедура повторного перегляду таких ухвал заздалегідь не може призвести до будь-яких наслідків, крім одного — затягнути розгляд справи. Направлення справи до апеляційної інстанції унеможливить її розгляд не лише у максимальному можливий двомісячний термін а й взагалі у будь-які розумні строки.

Правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ в умовах процесуальної недобросовісності стає майже неможливим, оскільки дії такої особи перешкоджають вирішенню цих завдань. При цьому завдання правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи ставиться не перед сторонами процесу, а перед судом. Особи, що беруть участь в справі, не мають прямого юридичного обов'язку сприяти суду в правильному і своєчасному розгляді і вирішенні цивільної справи, проте за ними повинен бути визнаний обов'язок утримуватися від дій, здатних перешкоджати досягненню зазначених завдань.

На цей час можна констатувати відсутність сформованої концепції з питання про протидію зловживанню суб'єктивними цивільними процесуальними правами.

Наявність даної проблеми визнається як ученими, так і практичними працівниками. На теперішній час суд дуже обмежений в можливостях впливу на недобросовісну поведінку сторони, що дозволяє зацікавленій особі різними способами затягувати розгляд справи, перешкоджати ухваленню несприятливого для себе судового рішення і здійснювати інші протиправні дії у сфері цивільного судочинства.

В цілому практика демонструє насторожене відношення до категорії «зловживання процесуальним правом», що пов'язане в першу чергу з відсутністю концептуальних розробок поняття, суті і ознак зловживання правом в цивільному процесі, а також з відсутністю чітких законодавчих норм про відповідальність за процесуальну недобросовісність. Ситуація, що склалася, відображає загальне відношення до поняття зловживання правом в теорії права і в галузевих науках.

Небезпека зловживання процесуальними правами полягає в тому, що формально дії особи не виходять за межі правового поля, а насправді ними заподіюється шкода інтересам правосуддя і інтересам інших учасників цивільного процесу. Такі дії (бездіяльність) важко довести, і особа, що зловживає правом, може для прикриття своїх протиправних дій використовувати арсенал заходів захисту, що надаються особі, яка сумлінно здійснює свої суб'єктивні права. При цьому особливо пригнічує безпорадність суду, який не може протистояти подібним проявам, а часом і не має правової можливості для такого протистояння.

У науці цивільного процесуального права до цього часу не створено чіткої концепції протидії зловживанням процесуальними правами, що базується на встановленні ознак даної поведінки в

діях учасників процесу та їх відповідальності за такі дії. Відсутність такої концепції негативно позначається на ефективності цивільного судочинства в цілому, спричиняє різні негативні явища у вигляді збільшення строків судового розгляду, порушення матеріальних і процесуальних прав учасників процесу.

Вищевикладене дає підстави для висновку про те, що положення ЦПК України повинні тлумачитися в тому числі й з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, адже ЦПК України, як і будь-який інший процесуальний кодекс, не містить і не може містити відповіді на всі питання, що виникають під час розгляду справи. Крім того, процесуальні кодекси, як і інші закони, розраховані на добросовісне їх використання, тоді як випадки недобросовісної поведінки сторін ними не регулюються. Згідно з ч. 3 ст. 27 ЦПК України особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. Встановлюючи обов'язок сторін добросовісно користуватися своїми процесуальними правами, ЦПК України не містить будь-яких конкретних механізмів протидії зловживанню процесуальними правами, в тому числі і не визначає можливі дії судді в таких випадках. Повторне оскарження ухвал, що вже переглядалися в апеляційному порядку, є, очевидно, недобросовісним використанням стороною свого процесуального права на апеляційне оскарження.

В якості можливого вирішення даної проблеми пропонується доповнення ст. 293 ЦПК України імперативною заборонаю повторного оскарження ухвал суду першої інстанції, які вже переглядалися в апеляційному порядку, та закріплення права суду першої інстанції своєю ухвалою повертати такі апеляційні скарги.